

se mužských a ženských rolí v profesionálním zajištění trestního řízení. Kapitulu uzavřeme zkoumáním odlišností mezi mužskými a ženskými oběťmi trestných činů, přičemž budeme věnovat zvláštní pozornost pohlavně motivovaným napadením a jiným násilným trestným činům páchaným na ženách.

8.1 ŽENY A MUŽI JAKO PACHATELÉ

Z otázek, které nejčastěji řeší kriminologie, jsou pro náš rozbor nejvíce relevantní tyto dvě: Kdo páchá trestné činy? Proč? Tradiční odpověď na první otázku zní: Muži, zejména mladí. Na základě kriminologických výzkumů provedených do poloviny sedmdesátých let bychom skutečně došli k závěru, že se ženy trestné činnosti dopouštějí jen zřídkakdy. Ta trocha pozornosti věnovaná pachatelkám trestných činů se převážně omezuje na tři témata: 1. srovnání s mužskou kriminalitou, jejichž úkolem je zdůraznit relativně nízkou kriminalitu žen; 2. studie o prostituci; 3. analýzy mravní zkaženosti násilnických žen, jejichž logickým základem byla úvaha, že jsou-li „normální“ ženy pasivní, pak oněch pár žen páchajících násilné trestné činy musí být „nemocných“ (Edwards, 1986). V myšlení kriminologů i veřejnosti obecně evidentně platí, že „zločinec“ znamená „muž“.

Od roku 1975 se však tato představa začala měnit, a to zejména díky vydání dvou knih, *Sisters in Crime* od Fredy Adler a *Women and Crime* od Rity James Simon, které vzbudily široký ohlas v odborném i populárním tisku. Ústředním sdělením obou knih je, že kriminalita žen se začala proměňovat jak co do povahy, tak i co se týče počtu spáchaných trestných činů. Podle Adler se Spojené státy v oné době právě nacházely uprostřed vlny ženské zločinnosti. Přestože muži dosud páchali vyšší absolutní počet trestných činů, ženská kriminalita se zvyšovala rychleji než mužská. Adler například citovala statistiky FBI (*Uniform Crime Reports*, UCR), z nichž vyplývalo, že mezi lety 1960 a 1972 se počet žen zatčených za loupež zvýšil o 277 %, zatímco u mužů došlo k nárůstu jen o 169 %. Statistiky mladistvých pachatelů vykazovaly obdobné změny. Adler navíc dokazovala, že nejenže se ženy dopouštějí více trestných činů než dříve, ale že jejich trestná činnost navíc nabývá závažnější a násilnější povahy: ženy prý začaly páchat trestné činy tradičně vyhrazené mužům. V tomto ohledu jsou závěry práce Rity James Simon obdobné – pouze s tou výjimkou, že podle ní se nárůst ženské kriminality omezoval zejména na majetkové trestné činy a nikoli na násilné činy namířené proti osobám. I ona však konstatovala, že ženy se dopouštějí více trestných činů vše-

obecně považovaných za mužské, zejména co se týče trestných činů páchaných v administrativních zaměstnáních či v rámci výkonu zaměstnání obecně, například podvodů nebo zpronevěry.

Největší rozruch – zvláště v neodobných médiích – však nevyvolala sama tato zjištění, ale teprve jejich interpretace. Obě autorky totiž shodně tvrdily, že zjištěné změny v míře a povaze ženské zločinnosti jsou logickým výsledkem hnutí za emancipaci žen. Jak uvedla Adler: „Je snad takový div, že v okamžiku, kdy ženy získaly mužské možnosti, snaží se získat status – ať už v občanském životě, nebo ve světě zločinu – zavedenými mužskými hierarchickými cestami?“ (Adler, 1975, s. 10). Stanovisko Simon bylo o něco komplexnější. Tvrdila, že počet násilných trestných činů páchaných ženami ve skutečnosti díky feminismu poklesl. „Protože se ženy cítí fyzicky, citově i právně svobodnější a méně podřízené moci mužů, ubývá u nich frustrace a hněvu ... [v důsledku toho] pocítují méně intenzivní touhu zabít obvyklé objekty své zlosti a frustrace: manžely, milence a další muže, na nichž jsou závislé, ale ve vztahu k nimž se necítí jistě“ (Simon, 1975, s. 40). Odvrácenou stranou je fakt, že tím, že feminismus podpořil působení žen jako placené pracovní síly, přispěl také k nárůstu ženské majetkové trestné činnosti. „Se zvyšujícím se podílem žen na celkové pracovní síle získávají ženy více příležitostí páchat určité typy trestných činů [např. administrativní nebo v rámci výkonu zaměstnání]“ (Simon, 1975, s. 40). Díky důrazu na ženské hnutí vešel přístup Adler a Simon ve známost jako **emancipační teorie** kriminality žen.

Jejich argumentace přitom nebyla zcela nová. Jak připomíná Meda Chesney-Lind (1997), kriminologie i jiné disciplíny již v době první vlny feminismu upozorňovaly, že emancipace žen přinese mezi ženami a dívkami nárůst kriminality a nemravnosti. Největším přínosem prací Adler a Simon je však to, že z jejich popudu došlo k přehodnocení vztahu mezi genderem a podílem na trestné činnosti. Pozdější analýzy, revidující práce obou autorek, blíže osvětlují, do jaké míry došlo v kriminalitě žen skutečně k proměně a jakou úlohu v ní sehrálo ženské hnutí. Podívejme se na některé tyto kritické ohlasy a zároveň s tím i na to, co o vztahu genderu a kriminality říkají novější práce.

Jedním z problematických momentů prací Adler a Simon bylo, že se opíraly výhradně o oficiální statistiky. Tyto statistiky zahrnují pouze trestné činy, jež jsou policii známy, a ty tvoří podle odhadů pouhou třetinu všech spáchaných trestných činů (U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, 1994). Podstatná část spáchaných trestných činů tedy není vůbec zjištěna (viz např. Inciardi et al.,

1993) nebo je oběti neohlásí. A dokonce i tehdy, je-li trestný čin ohlášen, závisí do značné míry na rozhodnutí policie, zda si dané oznámení zaslouží její pozornost, či nikoliv; FBI tak nejsou postoupeny ani všechny ohlášené trestné činy. Vážnější problém ale spočívá ve způsobu, jakým zejména Adler s daty UCR pracovala. Při porovnávání nárůstu určitých trestných činů u mužů a žen nebrala v úvahu velký rozdíl v absolutních výchozích číslech, z nichž byla procenta růstu vypočítávána. Je-li výchozí číslo malé, pak i jeho mírný nárůst představuje velmi vysoké procento. A naopak i velké zvýšení vysokého výchozího čísla působí jako méně významná změna (Smart, 1982; Terry, 1978). Vezměme si například počty osob vazebně stíhaných pro podezření z vraždy nebo zabití. V letech 1965 až 1970, tedy v období, jež Adler zahrnuje do své analýzy, vzrostl počet žen zatčených za tyto trestné činy téměř o 79 %; ve stejném období se počet mužů zatčených ze stejného důvodu zvýšil o 73 %. V absolutních číslech však u žen šlo o zvýšení z 1293 na 1645, zatímco u mužů z 6533 na 8858. Pokud bychom tedy hleděli pouze na procentuálně vyjádřené změny a nebrali v úvahu zásadní rozdíl v absolutních výchozích číslech, dostali bychom notně pokřivený obraz podílu mužů a žen na celkové zločinnosti.

Přesnějším měřítkem vývoje kriminality mužů a žen je výpočet „relativního počtu zatčených“ u obou pohlaví, tj. kolik mužů bylo zatčeno za určitý trestný čin na 100 000 příslušníků mužské populace a kolik bylo za stejný čin zatčeno žen v přepočtu na 100 000 žen. Rozdíl mezi pohlavími co do relativního počtu zatčených lze poté určit pomocí výpočtu podílu žen na všech zatčeních, tj. mužů i žen, za určitý delikt. Z nedávných výzkumů, které vypočítávaly podíl obou pohlaví na trestné činnosti tímto způsobem, vyplývá, že v počtu zatčení nedošlo v posledních letech k významnému zvýšení ani snížení genderového rozdílu, ovšem s důležitou výjimkou určitých typů majetkových (krádeží, falšování, podvodů a zpronevěr) a drogově motivovaných trestných činů (Chesney-Lind, 1997; Simon a Landis, 1991; Steffensmeier, 1982; viz též Tabulka 8.1 na straně 329). Komentář 8.1 na stranách 330–331 hovoří o složitém vztahu drog a kriminality, který se komplikuje ještě více, vezmeme-li v úvahu genderovou, rasovou či etnickou, třídní a věkovou příslušnost. Nyní se však blíže podívejme na údaje o majetkové trestné činnosti: Potvrzují výsledky výzkumu emancipační teorii ženské kriminality? Vyplývá z dat, že tyto majetkové trestné činy souvisí s prací v zaměstnání a dopouštějí se jich „emancipované“ ženy, které vstoupily na trh práce?

Tabulka 8.1 Vývoj celkového počtu zatčení podle pohlaví v letech 1987–1996

Zatčený trestný čin	Muži			Ženy		
	1987	1996	Změna v %	1987	1996	Změna v %
zabíjení nebo úmyslné zabití	12 247	12 062	-1,5	1 719	1 384	-19,5
znásilnění	24 551	21 505	-12,4	299	247	-17,4
útok s zbraní	93 885	101 998	8,6	8 431	11 091	31,6
závažné napadení (<i>aggravated assault</i>)	209 782	284 004	35,4	31 716	61 640	94,3
okradení	264 041	209 076	-20,8	24 442	27 190	11,2
domovní krádež	663 264	655 775	-1,1	297 624	337 434	13,4
okradení motorového vozidla	106 604	104 562	-1,9	11 454	16 427	43,4
okradení	10 144	10 431	2,8	1 603	1 860	16
registrované trestné činy celkem*	1 384 518	1 399 413	1,1	377 288	457 273	21,2
závažné napadení	454 944	695 386	52,9	81 583	177 644	117,7
okradení a falšování	39 931	51 372	28,7	21 056	28 105	33,5
okradení	127 472	168 385	32,1	98 537	116 746	18,5
okradení	5 355	5 633	5,2	3 329	4 619	38,8
okradení, přijímání nebo držba okradeného majetku	86 771	84 867	-2,2	11 419	14 435	26,4
okradení cizích věcí	160 482	182 709	13,9	19 222	29 336	52,6
okradení ozbrojením	123 403	135 565	9,9	10 177	11 637	26,4
okradení a jiné komerční okradení neřestí	29 335	30 657	4,5	56 253	46 097	-18,1
hlavně motivované trestné činy (kromě znásilnění a prostituce)	62 263	59 062	-5,1	5 026	5 324	5,9
nezákonné užívání narkotik	554 554	857 057	54,5	99 872	173 831	74,1
okradení hry	16 811	13 834	-17,7	2 747	2 206	-19,7
trestné činy spáchané na rodině a dětech	30 037	61 308	104,1	6 493	19 263	196,7
okradení vozu pod vlivem alkoholu	983 915	756 935	-23,1	127 476	130 246	2,2
okradení zákonů o alkoholických nápojích	320 504	352 456	10	69 066	83 737	21,2
okradení	547 595	422 605	-22,8	54 833	57 656	5,1
okradení	389 340	437 824	12,5	90 856	116 257	28
okradení	27 324	16 168	-40,8	3 439	4 135	20,2
ostatní trestné činy, přečiny přestupky (kromě dopravních)	1 624 731	2 039 086	25,5	297 922	465 210	56,2
okradení celkem	7 061 872	7 918 554	12,1	1 512 860	2 056 390	35,9

* registrované trestné činy jsou ty, jež FBI považuje za nejzávažnější.

Pramen: Federal Bureau of Investigation, 1997, s. 219.

8.3 OBĚTI ZLOČINU: GENDER, MOC A NÁSILÍ

Strach člověka, že se stane obětí trestného činu, je ve Spojených státech dosti rozšířen. Podle jednoho celostátního průzkumu veřejného mínění se například více než třetina obyvatel obává, že by se oni sami nebo jejich rodinní příslušníci mohli stát terčem pohlavně motivovaného napadení. Vloupání do domu či bytu se podle výsledků výzkumu obává rovněž více než třetina a strach z přepadení uvedla více než čtvrtina respondentů. V některých skupinách obyvatelstva je strach z kriminality silnější než v jiných. Nejrozšířenější jsou tyto obavy mezi obyvateli městských oblastí, přičemž Afroameričané je vyjadřují výrazně častěji než Američané bílí. Také starší lidé se bojí více než mladí a ženy více než muži („Perception“, 1993). Obecně platí, že strach z násilných trestných činů převažuje nad strachem z majetkových deliktů.

Mezi obavami ze zločinu a pravděpodobností, že se daná osoba obětí zločinu skutečně stane, je pochopitelně rozdíl. V Tabulce 8.5 jsou citována data Federálního ministerstva spravedlnosti, která ukazují počty obětí trestných činů v závislosti na pohlaví, věku a rase. Jsou výsledkem Národního výzkumu kriminality (*National Crime Survey*), celostátního výzkumu, který se dvakrát ročně dotazuje náhodně vybraného vzorku amerických domácností na jejich zkušenosti s viktimizací v oblasti násilných trestných činů. Podíváme-li se pouze na kategorii pohlaví, vidíme, že v případě mužů existuje výrazně vyšší pravděpodobnost, že se stanou obětí násilného trestného činu. Odhaduje se, že celých 89 % všech mužů, kterým je nyní dvanáct let, se alespoň jednou za život stane obětí násilného trestného činu – oproti 73 % žen. Tento odhad je však poněkud zavádějící, neboť ne všichni muži mají stejnou šanci se obětí takového činu stát. Vezmeme-li totiž v úvahu i rasu a věk, vidíme, že tato pravděpodobnost je nejvyšší u mužů jiné než bílé barvy pleti ve věku 12–24 let (viz též Komentář 8.2 na stranách 355–356).

Národní výzkum kriminality je považován za poměrně kvalitní ukazatel počtu obětí trestné činnosti v USA a je v této oblasti nejčastěji užívaným zdrojem statistických dat, nicméně vezmeme-li v úvahu genderově specifickou povahu kriminality, jsou jeho údaje v některých ohledech problematické. Jak ukazují Gerber a Weeks (1992), velká část těch typů trestných činů, jejichž nejčastějšími oběťmi jsou ženy – zejména činů násilných –, není Národním výzkumem kriminality vůbec zachycena. Výzkum například nevěnuje zvláštní pozornost zneužívání rámci manželství a incestu; navíc přestože ženy ve výzkumech uvádějí více trestných činů, než ohlašují na policii, o některých činech, například o znásilnění, často edokážou říci nikomu. Odborníci proto odhadují, že oficiální data možná regist-

rují pouhých 10 až 30 % všech skutečných případů znásilnění (Gordon a Riger, 1991; Greenfeld, 1997). V rámci výzkumu financovaného federální vládou bylo zjištěno, že počet pohlavně motivovaných napadení může být každoročně až pětkrát vyšší, než uvádí Národní výzkum kriminality (Johnston, 1992).

TABULKA 8.5 Oběti násilných trestných činů mezi osobami staršími 11 let podle rasy a pohlaví

Pohlaví, rasa a věk oběti	Obyvatel celkem	Počet obětí na 1000 obyvatel
Bělošští muži		
12-15 let	6 257 840	135,6
16-19 let	5 873 320	146
20-24 let	7 527 480	123,3
25-34 let	17 326 480	65
35-49 let	24 922 090	44,5
50-64 let	14 319 810	15,2
64 a více let	11 780 640	5,7
Bělošské ženy		
12-15 let	5 948 580	88,2
16-19 let	5 576 340	102,4
20-24 let	7 375 450	78,1
25-34 let	17 135 720	57,9
35-49 let	24 903 460	33,6
50-64 let	15 282 970	14,3
64 a více let	16 311 340	2,8
Černošští muži		
12-15 let	1 234 310	141,6
16-19 let	1 138 680	124,8
20-24 let	1 111 420	71,1
25-34 let	2 539 490	66,9
35-49 let	3 199 810	49,9
50-64 let	1 499 080	28,5
64 a více let	973 190	33,7
Černošské ženy		
12-15 let	1 234 480	129,8
16-19 let	1 100 140	109,3
20-24 let	1 419 040	97,5
25-34 let	2 983 380	59
35-49 let	3 750 950	40,5
50-64 let	1 855 770	13,5
64 a více let	1 590 380	6,7

Pramen: U. S. Department of Justice, 1997b, s. 15.

Ženy jako oběti kriminality jsou však „zneviditelňovány“ i jinými způsoby. Gerber a Weeks (1992) například uvádějí, že ženy byly vždy oběťmi trestných činů páchaných obchodními společnostmi – a v některých případech, např. u antikoncepčních prostředků značky Dalkon Shield nebo silikonových prsních implantátů, byly dokonce oběťmi pouze ženy; kriminologické analýzy trestné činnosti obchodních společností však aspekt genderu většinou přehlížejí (výjimkou je Rynbrandt a Kramer, v tisku). Podobně se kriminologové zkoumající případy vraždy a zabití soustřeďují převážně na mužské pachatele a oběti a ženy nezřídka zmiňují pouze v souvislosti se zločiny páchanými ve stavu duševního rozrušení. Jak však čteme ve zprávě nedávno vydané Federálním ministerstvem práce, ženy sice tvoří pouhých 8 % počtu úmrtí na pracovišti, 34 % z nich se však stává obětí vraždy, zatímco u mužů je to pouze 15 %. Zjištění, že nejčastější příčinou úmrtí žen na pracovišti je vražda nebo zabití, si jistě žádá podrobnější rozbor (U. S. Department of Labor, 1997b).

Komentář 8.2

Trestné činy motivované nenávistí vůči skupině obyvatel (*hate crimes*)

Trestné činy motivované nenávistí vůči skupině obyvatel, nazývané též zločiny z předpojatosti (*bias crimes*), jsou takové trestné činy, jejichž pachatel je motivován nenávistí, předpojatostí či předsudky vyplývajícími ze skutečné či domnělé rasové či etnické příslušnosti, státního původu, náboženského vyznání či sexuální orientace oběti. Tyto trestné činy mají často podobu hanobení či výtržností, avšak nezřídka dochází i k násilným fyzickým útokům proti osobám. Oběti zločinů z předpojatosti většinou utrpí větší fyzickou a psychickou újmu než oběti jiných typů útoků (National Institute Against Prejudice and Violence [NIAPV], 1990). Jsou například čtyřikrát častěji hospitalizovány (Goleman, 1990) a často prožívají rovněž intenzivní pocity izolace ze strany okolní společnosti (NIAPV, 1990).

Ne každý je tímto typem trestné činnosti ohrožen stejně. Z publikovaných zpráv vyplývá, že oběťmi jsou nejčastěji lidé jiné barvy pleti než bílé a pachateli naopak mladí bělošští muži. Zvláště silně ohroženy jsou také rasově smíšené páry, ovšem častým terčem pachatelů jsou i homosexuální muži a ženy. V průzkumech z poslední doby uvádí celých 92 % gayů a leseb, že se kvůli své sexuální orientaci stali terčem slovního obtěžování nebo vyhrožování a 24 % se zmiňuje o fyzickém útoku (Herek a Berrill, 1992). V roce 1995 poklesl počet trestných činů namířených proti gayům a lesbám meziročně o 8 %, násilnost spáchaných trestných činů však vzrostla („Anti-Gay Crimes More Violent“, 1996). Někteří analytici předpovídají, že

Řada výrobců softwaru a poskytovatelů online služeb dnes nabízí filtry, které mohou sledovat či blokovat přenosy pohoršlivých materiálů a přístup na pornografické stránky na internetu; tyto produkty uvítají především rodiče dětí. Pokusy o obecnější omezení pomocí zákona však narazily na tvrdý odpor a poukazy na porušování Prvního dodatku k ústavě. Internet nikdo nevládní, a v současnosti tedy ani nikdo nekontroluje komunikaci, která jeho prostřednictvím probíhá. Ochránci zákona už začali angažovat „kybervolavky“, jež mají pomoci dopadat pedofily, kteří po síti distribuují dětskou pornografii a organizují reálné schůzky s dětmi, avšak ani tato oblast práva nebyla dosud vymezena. Právní obhájci a bojovníci za občanskou svobodu zastávají názor, že uvedený policejní postup využívá navádění, což je právně nepřipustný způsob ochrany zákona; státní žalobci, FBI a Kongres v něm naopak vidí efektivní cestu, jak zneškodňovat nebezpečné sexuální zločince a předcházet trestným činům namířeným proti dětem. S postupným rozvojem „kyberpráva“ na počátku 21. století se jistě setkáme s tímto i jinými pokusy o regulaci internetu. Každopádně bude v dohledné době distribuce a spotřeba pornografie přes internet jistě dále vzkvétat.

Od 10. až do 20. století provozovali například Číňané zvyk svazování chodidel malých dívek. Provádělo se tak, že se na obou nohou všechny prsty kromě palce ohnuly pod chodidlo a pak se kusem látky co nejpevněji svázaly s patou. Zhruba každé dva týdny se svázané nohy natlačily vždy do o něco menších bot, až nakonec dosáhly kýžené velikosti jen něco přes deset centimetrů. Nohy obvykle krvácely a zaněcovaly se, neproudila do nich krev a někdy nakonec jeden nebo i více prstů odpadlo. Netřeba dodávat, že tato praxe byla nesmírně bolestivá a měla na svědomí zmrzačení bezpočtu žen. Přesto přetrvávala a předávala se – obvykle z matky na dceru – po celé tisíciletí, vedena vírou, že žena je díky ní krásnější a krása je zárukou dobrého a trvalého manželství (Dworkin, 1983). Ve společnosti, v níž jsou ženy vykázány ze všech profesí s výjimkou manželky a matky – nebo prostitutky –, lze očekávat, že ženy budou ochotny podstoupit cokoli, aby dosáhly osobního a ekonomického zabezpečení (Blake, 1994).

Komentář 8.4

Násilí vůči ženám jako porušování lidských práv

Přestože se fyzické a psychické zneužívání žen vyskytuje v tolika společnostech po celém světě, nebývá tradičně zahrnováno do problematiky lidských práv. Chapman (1990) uvádí, že míra oficiální i společenské tolerance vůči násilí páchané

mu na ženách je vysoká, přičemž většina států a jejich úředních míst tento problém považuje za individuální záležitost nebo prostě za součást ženského údělu. Když bylo například v roce 1991 při protestních akcích proti placení školného na internátní škole v Keni devatenáct dospívajících dívek zabito a jedenasedmdesát dalších znásilněno, představitelé školy tisku sdělili, že znásilňování studentek není na jejich škole ani jiných podobných výjimkou. V případě devatenácti úmrtí podle nich šlo o nešťastnou náhodu. Zástupce ředitele školy k tomu uvedl: „Chlapci rozhodně nechtěli dívkám nijak ublížit. Chtěli je pouze znásilnit“ (cit dle Perlez, 1991, s. A7). Pracovníci státních institucí však takové násilí nejen omlouvají či přehlížejí, ale někdy se ho i sami účastní. Bojovníci za lidská práva takto například dokumentovali případy znásilňování a pohlavního zneužívání politických vězeňkyň v policejní vazbě (Amnesty International, 1991; Chapman, 1990; Sontag, 1993).

Násilí na ženách jako otázka lidských práv začalo přitahovat širší pozornost v roce 1993, kdy média ve Spojených státech i v Evropě začala přinášet zprávy o systematickém znásilňování, sexuálním zotročování, mučení a zabíjení bosenskomuslimských žen a dětí příslušníky srbských vojenských sil v bývalé Jugoslávii. Podle zprávy vypracované skupinou vyšetřovatelů Evropské unie se odhaduje, že srbsí vojáci od počátku vojenských operací proti bosenským muslimům v bývalé Jugoslávii znásilnili asi 20 000 muslimek (Riding, 1993). Vyšetřovatelé došli k závěru, že znásilňování bylo užíváno jako válečné zbraně. Stalo se ústředním prvkem srbské strategie „etnického čištění“; bosenská muži byli vybijeni a ženy znásilňovány s cílem oplodnit je a vytvořit tak potomky nesoucí „žádoucí“ genetický materiál. Znásilňování však mělo zároveň demoralizovat a terorizovat muslimské obyvatelstvo a vyhnat je z jeho domovských oblastí. Podle vyšetřovatelů EU byla znásilnění často prováděna co možná nejsadističtějším způsobem s úmyslem způsobit oběti co největší ponížení. Vyšetřovatelé shromáždili důkazy, podle nichž mnoho muslimských žen a dětí v průběhu nebo na následky znásilnění zemřelo (Nikolic-Ristanovic, 1999; Riding, 1993).

Podobné zprávy vyvolaly ve Spojených státech i dalších zemích oprávněnou odezvu, požadující mezinárodní sankce proti srbské armádě a souzení viníků coby válečných zločinců. Je však třeba připomenout, že systematické páchání násilí na ženách není výsadou bývalé Jugoslávie ani není novou strategií. Susan Brownmiller (1975) před dvěma desetiletími ukázala, že pohlavní zneužívání „nepřátelských“ žen bylo běžnou, státem podporovanou válečnou taktikou po celé dějiny. Nejčastěji mělo zneužívání podobu znásilňování, někdy však nabývalo i jiných forem, např. sexuálního zotročování. Například japonská vláda vydala v roce 1993

prohlášení, v němž připustila, že za druhé světové války spoluorganizovala nucenou prostituci žen, které měly poskytovat sexuální služby vojákům císařské armády. Přestože ve skutečnosti byly tyto ženy sexuálními otrokyněmi, eufemisticky se jim říkalo „těšitelky“. Odhaduje se, že takto zotročeno bylo 100 až 300 tisíc žen, z nichž většina pocházela z Jižní Koreje, některé však i z Indonésie, Číny, Tchaj-wanu, Filipín a Nizozemí (McGregor a Lawnham, 1993).

Také advokáti poskytující pomoc uprchlíkům žádajícím o azyl v USA a Kanadě nedávno prokázali, že v řadě zemí – například Haiti, Hondurasu, Salvadoru a Íránu – existuje rozsáhlé státem podporované násilí vůči ženám, a to včetně skupinového znásilňování příslušníky policie a armády (Sontag, 1993). V důsledku toho vydal Vysoký komisařát OSN pro uprchlíky zvláštní směrnice, podle nichž mají vládní úřady postupovat při posuzování žádostí žen o azyl. Kanada již přijala rozhodnutí přiznávat azyl ženám, které prokážou, že byly perzekvovány na základě svého pohlaví, Spojené státy však jejího příkladu zatím nenásledovaly (Sontag, 1993).^{*} Také OSN vydala Konvenci o odstranění všech forem diskriminace žen, která sice neobsahuje zvláštní ustanovení o násilí, ale řada jejích ustanovení ve svém důsledku postihuje násilí páchané na ženách. Je příznačné, že k roku 1990 ratifikoval tuto konvenci 101 stát, avšak Spojené státy mezi nimi nebyly (Chapman, 1990). V roce 1994 Spojené státy ve své každoroční zprávě o stavu lidských práv poprvé explicitně zmínily násilí vůči ženám jako otázku porušování lidských práv, což je snad předzvěst toho, že i vládní kruhy v USA začínají tento problém brát vážně (U. S. Department of State, 1994).

^{*}V roce 1994 byl však poskytnut azyl v USA homosexuálnímu muži, který byl ve své rodné zemi, Mexiku, kvůli své homosexualitě obtěžován a znásilněn policisty. Jde o první případ, kdy Služba USA pro otázky imigrace a občanství přiznala někomu azyl kvůli perzekuci vyplývající z jeho sexuální orientace.

Ženám s přirozeně rostlými chodidly nebyli muži nakloněni. Měli jednak pocit, že drobná noha je znakem ženskosti a svazování chodidel pomáhá odlišovat ženy od mužů. Málo pohyblivá žena byla navíc symbolem statutu, „svědectvím bohatství a úctyhodnosti muže, který si mohl dovolit ji vydržovat“ (Dworkin, 1983, s. 181). Tuto tradici, jež vyšla od šlechty, začaly v touze po vyšší prestiži přebírat i příslušníci nižších tříd. Posledním, možná však nejdůležitějším důvodem bylo, že ve společnosti, kde ženy nemohly zcela doslova „nikde pobíhat“, bylo vázání chodidel zárukou cudnosti, věrnosti a tím i legitimitosti potomků. Věřilo se, že ženy jsou přirozeně smyslné a chlípné a vázání chodidel je drží mravně na uzdě (Dworkin, 1983).

Obdobně byl zdůvodňován zvyk *satí* neboli upalování vdov, který byl zhruba po čtyřech stoletích praktikován v Indii, než byl v roce 1829 úředně zakázán. Při tomto posvátném rituálu vystoupila vdova na pohřební hranici svého zesnulého manžela a zapálila se nebo byla zapálena. Přestože mělo jít o věc dobrovolnou, existují doklady o důkladných opatřeních činěných pro případ, že by si žena své rozhodnutí rozmyslela a chtěla uniknout: „Lešení byla stavěna tak, aby se nakláněla směrem k hranici, hranice byly projektovány tak, aby z nich nebylo možné proklouznout ven a svrchní část se po zapálení ženě zřítíla na hlavu, ženy byly přivazovány a zatěžovány poleny a bambusovými tyčemi. Pokud všechno selhalo a ženě se podařilo z hořící hranice uniknout, byla často přivlečena zpět silou, někdy i vlastním synem“ (Stein, 1978, s. 255). Vzhledem k tomu, že existovala polygamie a výjimkou nebylo ani uzavírání manželství mezi malými děvčátky a padesátiletými nebo i staršími muži, byly některé mladičké manželky, které ještě nedosáhly dvaceti let, zaživa upalovány se svým mrtvým manželem, se kterým se od svatby prakticky neviděly (Daly, 1983; Stein, 1978).

Většina žen však zřejmě nemusela být k rituálu *satí* nucena – tím spíše, uvážíme-li, jaké jim zbývaly alternativy. „Vzhledem k tomu, že jejich náboženství vdovám zakazovalo, aby se znovu provdaly, a zároveň učilo, že smrt manžela je chybou vdovy (zapřičinily ji její hříchy v minulé inkarnaci, případně dokonce v této), mohl jí každý po celý zbytek jejího života pohrdat a špatně s ní nakládat“ (Daly, 1983, s. 190). Náboženský zákon vyžadoval, aby neupálené vdovy prožily život v extrémní chudobě, aby si oholily vlasy, chodily prostě oděné, jedly pouze jedno prosté jídlo denně, vykonávaly jen ty nejpodřadnější práce, nespaly na posteli a s výjimkou návštěvy chrámu nevycházely z domu. Mnohým se tak smrt jistě mohla zdát přívětivější variantou. Rozhodně ji upřednostňovali příbuzní její i jejího manžela. Protože panovalo přesvědčení, že ženy jsou od přírody smilná stvoření, vdova představovala možný zdroj zostuzení rodiny a příbuzní zesnulého manžela se obávali, že se sexuálně zaplete s jinými muži nebo snad dokonce otěhotní. (To, že mužští příbuzní zesnulého manžela nutili mladou vdovu k pohlavnímu styku, se stalo tak běžnou praxí, že hindské označení pro vdovu získalo i význam prostitutka.) *Satí* však mělo i ekonomický smysl: zaručovalo, že si vdova nebude činit nárok na manželův majetek a jeho rodina ji nebude muset vydržovat. Indická vdova se tak musela rozhodnout mezi mizerným životem v bídě a útlaku a mezi úctyhodnou, avšak hrozivě bolestivou smrtí, kterou se její status v rámci společnosti zvýšil. U většiny žen tak o skutečnou volbu ani nešlo.

Přestože konání satí bylo, jak jsme již řekli, zakázáno již na počátku 19. století, je zřejmé, že v některých oblastech Indie se kulturní pohled na vdovy příliš nezměnil. Od vdov se i nadále očekává, že se budou podřizovat starým náboženským zvyklostem a budou žít samy a v nejhorší chudobě, často i bez domova. V některých oblastech žijí vdovy při hinduistických chrámech a přijímají příjmení *Dásí*, což znamená *služebnice*, čímž dokládají svou náboženskou oddanost. Mnohé z nich tráví osm hodin denně – čtyři hodiny ráno a čtyři hodiny večer – recitováním duchovních zpěvů, čímž si vydělají částku odpovídající pěti americkým centům a porci rýže a čočky. Některé tyto ženy odvoděly, když jim bylo pouhých čtrnáct let, a uchýlily se do chrámu, aby se tak vyhnuly ztročení ze strany příbuzných svého manžela (Burns, 1998).

Není tedy divu, že se i dnes objevují zprávy o indických vdovách, které se upálily, ať už dobrovolně, nebo pod tlakem manželovy rodiny či jiných příbuzných. Burns (1998) tvrdí, že častějším případem jsou vraždy vdov. S tím souvisí i další problém současné Indie, totiž *týrání* a případně i *vražda kvůli věnu*, známá též jako upalování nevěst. Navzdory zákonu o zákazu věna, přijatému v roce 1961, je zvyk, podle něhož rodiče nevěsty dávají své dceři věno, i nadále velmi rozšířen. Dcery se v Indii považují za ekonomickou zátěž, rodiče se je proto snaží provdat v co nejranějším věku a příslib věna působí jako přídatná motivace pro ženicha. Očekávání rodin ženichů ohledně výše věna však začaly být v posledních letech značně přehnané a ženichova rodina, se kterou nevěsta obvykle žije, je někdy s věnem natolik nespokojena, že se manželce mstí. Může jít pouze o verbální napadání, často však jde o regulérní fyzické týrání. Takové zneužívání někdy dožene manželku k sebevraždě, mnohem častěji ji však manžel nebo jeho rodina zabijí – obvykle tak, že ji polijí petrolejem a zapálí. Přesné statistiky počtu vražd kvůli věnu a pokusů o ně lze jen těžko sestavit, většina těchto případů je totiž záměrně nepravdivě nahlášena jako „nehody při vaření“ – podle umírněných odhadů však jde až o 2000 zabitých žen ročně (Bumiller, 1990; Chapman, 1990; Stone a James, 1995).

Dalším zvykem, který v posledních letech vzbudil rozsáhlé polemiky, je *ženská obřízka*, již někteří pozorovatelé doporučují nazývat *ženskou pohlavní mutilací*, neboť se při jejím provádění odstraňuje část ženského pohlavního ústrojí nebo ústrojí celé. Ženská pohlavní mutilace má několik forem, z nichž nejmírnější je procedura praktikovaná v některých sunitských zemích, při které se odřízne špička poštváčku, což má být analogií k mužské obřízce; tato forma se však běžně nepraktikuje. Častější je infibulace, nejextrémnější forma ženské pohlavní mutilace, při níž se odstraní clitoris, labia minora a z větší části i labia majora; pošev-

ní vstup se poté zašije a ponechá se pouze malý otvor, kterým může vytékat moč a menstruační krev. Nejrozšířenější formou je pak resekce, při níž se odstraňuje clitoris a zčásti labia minora (Lightfoot-Klein, 1989). Ženská pohlavní mutilace se dnes provádí asi v čtyřiceti zemích, zejména ve východní a západní Africe. V řadě těchto společností není nijak neobvyklé, je-li tímto způsobem postiženo 90 až 98 % ženské populace (Crossette, 1995; Ebomoyi, 1987; Renzetti a Curran, 1986).

V západním světě byly reakcí na uveřejnění faktů o ženské obřízce rozhořčené protesty feministek, které tuto tradici odsoudily jako barbarství a tyranii a naléhaly na vlády dotčených států, aby tuto praxi okamžitě zakázaly (Walker a Parmar, 1993). Zákony zakazující její provádění přijalo jen málo afrických států, avšak v reakci na praktikování ženské obřízky africkými imigranty ji postavily mimo zákon jak Spojené státy, tak např. Francie a Británie (Dugger, 1996). V Kanadě je hrozba ženské pohlavní mutilace v domovské zemi důvodem pro udělení statusu uprchlíka osobám, jež před jejím provedením utečou. Ve Spojených státech jsou soudy takovým osobám nakloněny méně, i zde však byl některým ženám prchajícím před provedením mutilace azyl udělen (Crossette, 1995).

Vzhledem k tomu, jakým způsobem se operace obvykle provádí a jak vážné zdravotní následky často má, je pochopitelné, že tyto skutečnosti způsobily západní veřejnosti takový šok a vzbudily takové pobouření. Obřízku, resekci nebo infibulaci totiž u malých dívek – někdy již v předškolním věku, obvykle však mezi šesti a čtrnácti lety – provádí tradiční porodní bába nebo jiná starší žena z vesnice, která při tom používá nechirurgické nástroje jako břitvu, nůž nebo kus rozbitého skla. Anestetika obvykle nejsou k dispozici. Po dokončení operace se někdy na ránu nanáší bahno, popel, byliny nebo zvířecí trus, které mají zastavit krvácení a napomoci hojení. Pochopitelně se pak často vyskytnou komplikace – např. šok, krvácení, otrava krve nebo tetanus, na jejichž následky může dívka i zemřít. Přinejmenším však ženy, které prodělaly tuto proceduru, zřejmě nikdy nezažijí potěšení ze sexu; kvůli mutilaci je totiž pohlavní styk většinou poměrně bolestivý a zvyšuje se rovněž pravděpodobnost úmrtí matky či dítěte při porodu (Ebomoyi, 1987; Lightfoot-Klein, 1989; Rayner, 1997).

O vymýcení tohoto zvyku přímo v afrických státech usilují i malé, ale narůstající skupiny místních žen (MacFarquhar, 1996; Walker a Parmar, 1993). Narážejí při tom na mohutný odpor žen i mužů, kteří se rozhodně brání uplatňování západních hodnot (Dugger, 1996b; French, 1997; Graham, 1986; MacFarquhar, 1996). Hlavním smyslem ženské pohlavní mutilace je ochránit dívku před sexuálním

pokusem a tím zabezpečit, že bude moci být provdána. Ve většině společností, jež mutilaci praktikují, totiž panuje pevné přesvědčení o neukojitelnosti ženské sexuální touhy. Neobřezané ženy se považují za „nečisté“ a neprovdatelné. V důsledku toho nemohou vykonávat úlohy, jež jsou v těchto společnostech u žen hodnoceny nejvýše, totiž úlohu manželky a matky (MacFarquhar, 1996; Renzetti a Curran, 1986). Mnoho rodičů prohlašuje, že pokud nenechají své dcery obřezat, žádný slušný muž o ně nebude mít zájem a ony se nakonec „zvrhnou stejně jako americké ženy“ (Crossette, 1995; Dugger, 1996c; MacFarquhar, 1996). Jak prohlásila jedna ghanská aktivistka: „Pokud to mám říct zcela cynicky, neprodělat mutilaci znamená spáchat ekonomickou sebevraždu“ (cit. dle Graham, 1986, s. 18). Není proto divu, že většina rodičů v těchto společnostech hodlá tradici u svých dcer uplatnit a mnoho imigrantů obchází americké zákony zakazující ženskou pohlavní mutilaci tak, že za cenu nesmírných obětí našetří peníze, za které pošlou své dcery do země původu, kde operaci podstoupí (Dugger, 1996c).

Vcelku lze tedy říci, že ženská pohlavní mutilace podobně jako svazování chodidel a satí jsou příklady institucionalizovaného násilí na ženách, které řada – zejména západních – pozorovatelů považuje za případy kriminální. Snahy postavit tyto tradice mimo zákon však obvykle nejsou úspěšné a jejich vykonávání často perpetuují samy ženy. Mnoho obyvatel západních zemí to považuje za iracionální, je však třeba uvážit postavení žen ve společnostech, v nichž tyto zvyky existují. Ženská pohlavní mutilace je jedním z nemnoha prostředků, jimiž ženy vykonávají moc a získávají si uznání. Ženy na jediném zdroji své moci a statutu pochopitelně lpí, jakkoli je poškozuje. Dalo by se říci, že jejich chování vlastně není méně racionální než chování západních žen, které v zájmu „krásky“ často podstupují zdraví škodlivé kúry a drží nezdravé diety (viz kapitola 11).

Je-li naším cílem odstranit násilí vůči ženám, pak zákazy konkrétních praktik musí být doprovázeny politickými programy zaměřenými na nastolení a zajištění rovnosti mezi muži a ženami. Násilí na ženách – ať už nabývá jakékoli formy – vyplývá vposledku z nízké hodnoty, která je ženám přisuzována.

8.4. MOC, KRIMINALITA A SPRAVEDLNOST

Viděli jsme, že ve společnostech, které akceptují nebo trpí násilím páchané na ženách v kterékoli jeho formě – znásilňování, pornografie, svazování chodidel, satí nebo pohlavní mutilace –, jsou ženy považovány za přirozeně podřízené mužům a je jim odepírán přístup k ceněným statkům. Někdy se ženy dokonce samy podílejí na

násilí, jehož jsou obětmi, neboť jen tak mohou získat určitou moc nad svými životy a zvýšit svůj status ve společnosti.

Bezmocností lze také, jak jsme naznačili, vysvětlit některé statistiky kriminality a fakt odlišného zacházení s pachateli trestných činů v rámci systému trestního řízení. Nadproporčně se totiž v oficiálních kriminálních statistikách vyskytují a s nejtvrdějším zacházením v průběhu trestního řízení se setkávají právě lidé relativně mocensky deprivovaní – mladí, ekonomicky marginalizovaní muži a ženy jiné než bílé barvy pleti. Takoví lidé se také nejčastěji stávají obětmi trestných činů.

V této kapitole jsme zdůraznili, že obsah zákonů a způsob, jímž jsou prosazovány, do značné míry závisí na hodnotách a zájmech držitelů moci. Převážnou většinu zákonodárců i pracovníků policie a justice tvoří bělošští muži. V následující kapitole budeme tento motiv sledovat ještě dále, tentokrát na poli politiky, politického systému a armády.

Klíčové pojmy

disparita rozsudků ukládání výrazně odlišných trestů pachatelům usvědčeným z podobných trestných činů, vyplývající obvykle z mimoprávních faktorů, jako je pohlaví pachatele, jeho rasová či etnická příslušnost či z jiných nesouvisejících aspektů

emanipační teorie teorie, podle které přibývá trestných činů páchaných ženami a (nebo) ženská kriminalita nabývá tradičně mužské povahy v důsledku vlivu feminismu či ženského hnutí

hypotéza galantnosti (resp. paternalismu) domněnka, že pachatelky trestných činů jsou před zákonem posuzovány shovívavěji než jejich mužské protějšky

statutové delikty typy chování, které jsou nezákonné, dopouští-li se jich nezletilá osoba, u osob zletilých jsou však legální

znásilnění situace, kdy jedna osoba dosáhne za použití násilí nebo pod pohrůzkou jeho použití některé formy pohlavního styku (vaginálního, orálního nebo análního) s druhou osobou

znásilnění známou osobou případ pohlavně motivovaného napadení, při němž oběť útočníka více či méně dobře zná

Doporučená literatura

BERGEN, R. K. (1996). *Wife rape: Understanding the response of survivors and service providers*. Thousand Oaks, CA: Sage.

CHEMNEY-LIND, M. (1997). *The female offender: Girls, women, and crime*. Thousand Oaks, CA: Sage.

DINES, G., JENSEN, R., a RUSSO, A. (1998). *Pornography: The production and consumption of inequality*. New York: Routledge.

MARTIN, S. E., a JURIK, N. C. (1996). *Doing justice, doing gender*. Thousand Oaks, CA: Sage.

MILLER, S. L. (Ed.) (1998). *Crime control and women*. Thousand Oaks, CA: Sage.

SCHWARTZ, M. D., a DEKESEREDY, W. S. (1997). *Sexual assault on the college campus*. Thousand Oaks, CA: Sage.